POVIJEST ORGULJA ĐAKOVAČKE KATEDRALE I SUVREMENI IZAZOVI ZAŠTITE ORGULJSKE BAŠTINE U REPUBLICI HRVATSKOJ

DANIJEL DRILO

danijeldrilo@gmail.com
81927 MÜNCHEN, SR Njemačka

EMIN ARMANO

emin.armano@gmail.com
10110 ZAGREB

UDK / UDC: 7.025.4:780.649(497.5)
DOI: https://dx.doi.org/10.21857/mnlqgcpzky
Stručni rad / Expert Paper
Primljeno / Received: 23. 7. 2025.
Prihvaćeno / Accepted: 13. 3. 2026.
CC BY-NC 4.0

Nacrtak

Autori u prvome dijelu zajedničkoga članka donose povijest nekolicine značajnih orgulja u Republici Hrvatskoj, orguljarskih radova izvedenih na njima i ishoda tih radova. Opisani su karakteristični primjeri orgulja u konkatedrali sv. Petra i Pavla u Osijeku, katedrali sv. Petra u Đakovu, franjevačkim samostanima na Košljunu (otok Krk) i u Slavonskom Brodu, kao i u župnim crkvama u Mariji Gorici i Svetoj Nedelji.

Druga tematska cjelina članka prikazuje povijest i stanje organizacije zaštite spomeničkih orgulja u Hrvatskoj te ukazuje na nedostatak temeljito obrazovanih organologa i na uzroke nekih upitnih odluka pri stručnom usmjeravanju restauratorskih postupaka izvedenih tijekom proteklih petnaestak godina na vrijednim orguljama u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: Hrvatska; zaštita orgulja; restauracija orgulja; pregradnja orgulja; tehnički i zvučni parametri orgulja; obrazovanje organologa

Keywords: Croatia; organ conservation; organ restoration; organ modification; technical and acoustical organ parameters; organologist education

Uvod

U njemačkom organološkom časopisu *Ars Organi*, (2023) 4 na stranici A6 nalazi se oglas o orguljama u katedrali sv. Petra u Đakovu, koje su označene kao opus 470 orguljarske tvrtke Škrabl iz Slovenije.[1] Međutim, riječ je o restauraciji orgulja, završenoj u 2023. godini, koje je Franc Jenko (1894. – 1968.) iz Šentvida kod Ljubljane 1936. postavio kao svoj opus 22. Ovaj članak opisuje povijest katedralnih orgulja u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji te razvoj različitih moda i usmjerenja u međunarodnom orguljarstvu od početka 20. stoljeća. Naposljetku opisuje utjecaj tih usmjerenja na gradnju orgulja u Hrvatskoj na primjeru orgulja Đakovačko-osječke nadbiskupije i drugih orgulja na tlu Hrvatske i susjednih zemalja. Te su (u Njemačkoj iscrpno istražene) struje i usmjerenja, poput neobaroknog »pokreta orgulja« (*Orgelbewegung*) i »neofrancusko simfonijskog« utjecaja, do danas ostavile tragove na povijesnim ili novoizgrađenim orguljama u Njemačkoj, ali i u drugim zemljama.[2] Pokret *Orgelbewegung* bio je struja u orguljarstvu koja je imala svoje početke u tzv. »elzaškoj reformi orgulja« (*Elsässische Orgelreform*). Predvodnici te reforme bili su Albert Schweitzer (1875. – 1965.) i Émile Rupp (1872. – 1948.).[3] Pozitivna ideja pokreta bila je ta da se ponovno cijene i održavaju barokne orgulje, ali se u praksi dogodilo upravo suprotno: orgulje romantičkoga razdoblja radikalno su se pregrađivale kako bi se postigao (neo)barokni efekt, i to u zvučnim (preferiranje oštrog i tankog neobaroknog zvuka) i tehničkim (preferiranje zračnice s kliznicama) parametrima. Tako, umjesto da se barokne orgulje zaštite od nestručnih pristupa, provedeni su pokušaji revizije postojećih orgulja iz 19. i mjestimice 20. stoljeća kako bi se orgulje prilagodile »pokretu orgulja«.[4] Vrhunac »pokreta orgulja« bio je oko 1970. godine. Krajem 70-ih godina 20. stoljeća zamijenila ga je tzv. »neofrancuska simfonijska« struja pošto se u Njemačkoj primijetilo da radikalni put nije cijenio romantički način izgradnje i intonacije registara, a postojala je i težnja povratku izvoru, tj. »elzaškoj reformi orgulja«, koja je posebno cijenila orgu-

[1] ŠKRABL: Cathedral of St. Peter, Đakovo, Croatia, opus 470 [oglas], *Ars Organi*, (2023) 4, A6. Primjedbe oko objavljivanja ovoga oglasa, usp. Danijel DRILO – Emin ARMANO: Die Steinmeyer- und Jenko-Orgeln in der Kathedrale zu Đakovo. Bemerkungen zum Umgang mit dem Orgelerbe Kroatiens, *Ars Organi*, 72 (2024), 205.

[2] O tome usp. Alfred REICHLING (ur.): *Aspekte der Orgelbewegung*, Kassel: Verlag Merseburger Berlin, 1995; Hans Heinrich EGGEBRECHT (ur.): *Orgel und Ideologie. Bericht über das fünfte Colloquium der Walcker-Stiftung für orgelwissenschaftliche Forschung 5.-7. Mai 1983 in Göttweig*, Murrhardt: Musikwissenschaftliche Verlags-Gesellschaft, 1984; Michael Gerhard KAUFMANN: *Orgel und Nationalsozialismus. Die ideologische Vereinnahmung des Instrumentes im »Dritten Reich«*, Kleinblittersdorf: Musikwissenschaftliche Verlags-Gesellschaft, 1997.

[3] Usp. Émile RUPP: Die Orgel der Zukunft, *Zeitschrift für Instrumentenbau*, 27 (1906.–1907.) (od br. 4 objavljeno u nastavcima); Albert SCHWEITZER: *Deutsche und französische Orgelbaukunst und Orgelkunst*, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1906.

[4] Početkom »pokreta orgulja« smatra se *Organistentagung in Hamburg und Lübeck* iz 1925. Drugom fazom pokreta smatra se razdoblje nakon 1945. kada ta struja postaje sve radikalnija.

lje francuske romantike. Uzor toj novoj struji bile su orgulje francuske romantike (npr. graditelja Aristidea Cavaillé-Colla) s obzirom na to da su francuski graditelji romantike i dalje upotrebljavali sustav zračnica s kliznicama (što je također bilo u skladu s idejama »pokreta orgulja«). Tragovi tih struja stoga se očituju ili kroz (djelomično jaku) promjenu zvučnih i tehničkih parametara ili kroz nestanak supstancije kod (povijesnih) orgulja u tim zemljama. Orgulje u Hrvatskoj dugo vremena iz više razloga koji će se nadalje protumačiti nisu bile izložene nasilnim izmjenama i usmjerenjima iz inozemstva. Međutim, one se odnedavno primjećuju i u odnosu prema baštini orgulja iz Hrvatske. Stoga će se u članku, nakon opisa povijesti Jenkovih (katedrala u Đakovu) i Mauracherovih (konkatedrala u Osijeku) orgulja u Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji, izložiti razvoj postupanja s hrvatskom orguljskom baštinom, osobito posljednjih godina.

Namjera je ovoga teksta potaknuti postupanje prema povijesnim orguljama svih razdoblja u skladu s međunarodnim kriterijima i povijesnom supstancijom orgulja, a ne na njezinu štetu. Stoga je jedan od ciljeva ovoga rada upozoriti na moguće posljedice neadekvatnih konstrukcijskih rješenja na obilježja kulturnoga dobra te pridonijeti prevenciji takve prakse u budućnosti. S jedne strane, opisom povijesnoga razvitka hrvatskog orguljarstva (koje je bilo i pod utjecajem međunarodnog orguljarstva) od 20. stoljeća do danas, a, s druge strane, analizom konkretnih zahvata nastoji se potaknuti djelovanje utemeljeno u stručnoj procjeni, uvažavanju izvornih kvaliteta i primjerenom općemu pristupu vrednovanju različitih orgulja i zaštiti orguljske baštine u Republici Hrvatskoj.

Orgulje Steinmeyer, 1882. – 1933., Đakovo

Biskup Josip Juraj Strossmayer (1815. – 1905.) pokrenuo je izgradnju katedrale godine 1866. Nacrte u neoromaničkom stilu izradili su bečki arhitekti Carl Roesner (1804. – 1869.) i Friedrich von Schmidt (1825. – 1891.), dok je katedralu 1882., nakon Roesnerove smrti, dovršio Hermann Bollé (1845. – 1926.). Tijekom uređenja interijera katedrale na preporuku Schmidta naručene su orgulje od tvrtke Steinmeyer, a Schmidtov drugi nacrt prospekta orgulja služio je kao uzorak. Dispoziciju s trima manualima, pedalom i pedeset i dvama registrima (kratica: III/P/52) spominju Georg Friedrich Steinmeyer (1819. – 1901.) i Franjo Dugan (1874. – 1948.):[5]

[5] Arhiv tvrtke G. F. Steinmeyer & Co, Oettingen, Georg Friedrich STEINMEYER: *Dispositionsbuch*, rukopis, 1878; ***: Naše nove orgulje, *Glasnik Biskupija Bosanske i Sriemske*, 10 (1882) 15, 154, <https://digitalna.djos.hr/?pr=i&id=22288>. Arhiv tvrtke G. F. Steinmeyer & Co, Oettingen, Josef VALLINGER: *Gutachten der von Sr. Excellenz Bischof Dr. J. G. Strossmayer zur Übernahme der neuen Orgel im Dome zu Djakovo berufenen Comission*, 10. rujna 1882. Steinmeyerovu knjigu dispozicija i Vallingerovo izvješće ljubazno nam je na raspolaganje stavila gđa Susanne Steinmeyer, na čemu joj zahvaljujemo. Vidi i: Franjo DUGAN: Orgulje stolne crkve u Djakovu, *Sv. Cecilija*, 27 (1933) 4, 119. Varijante imena registara u *Sv. Ceciliji* u odnosu na knjigu dispozicija navedene su u uglatim zagradama.

Đakovo, katedrala sv. Petra
G. F. Steinmeyer (Oettingen), op. 226, 1882., prva i konačna dispozicija

1. manual *C-f*^{3}	**2. manual** *C-f*^{3}
Untersatz* 32′	Bourdon* 16′
Principal 16′	Salicional 16′
Bourdon 16′	Principal 8′
Octav 8′	Bourdon 8′
Viola di Gamba 8′	Tibia 8′
Gedeckt 8′	Aeoline 8′
Hohlflöt[e] 8′	Principal 4′
Salicional 8′	Gedeckt 4′
Quintflöte [Quinte] 5 1/3′	Dulcian [Dolcian] 4′
Octav 4′	Waldflöte 2′
Rohrflöte 4′	Mixtur 4f. 2 2/3′
Gemshorn 4′	Fagott u. Clarinett 8′ [Clarinettfagot]
Nasard 2 2/3′	
Octav 2′	
Octav [Piccolo]* 1′	
Cornett 4f. 8′	
Mixtur 5f. 2 2/3′	
Bombarde [Trompete] 8′	
3. manual *C-f*^{3}	**pedal** *C-d*^{1}
Gedeckt [Stillgedackt] 16′	Contra Violon 32′
Geigen-Principal 8′	Principalbass 16′
Liebl.-Gedeckt 8′	Violon[bass] 16′
Wienerflöte 8′	Subbass 16′
Dolce 8′	Quintbass 10 2/3′
Voix celéste* 8′	Octavbass 8′
Flautravers [Flauto traverso] 4′	Cello 8′
Fugara 4′	Violon* 8′
Flautino* 2′	Flötenbass 4′
Oboe* 8′	Posaune 16′
	Trompetenbass 8′
	Clarine 4′

Spojevi: II-I Barkerov pneumatski stroj, III-II, I-P, II-P.

Kolektivi: 1. p. 2. mf. 3. Tutti 4. stupaljka za *crescendo* s pomoću registara 5. stupaljka za žaluzije 3. manual.

Registarske kancele s čunjićima i mehaničkom trakturom.

Steinmeyer je prvu verziju dispozicije naknadno povećao s pomoću sedam dodatnih registara (*).

Tvrtka Steinmeyer javno je izložila orgulje na državnoj izložbi u Bavarskoj u proljeće i ljeto 1882. u Nürnbergu, gdje su nagrađene zlatnom medaljom u najvišoj

kategoriji. Orgulje su krajem lipnja 1882. poslane u Đakovo, gdje je izgradnja dovršena do 10. rujna 1882.[6]

U 19. stoljeću, zajedno s orguljama tvrke Walcker u zagrebačkoj katedrali (od 1855. do 1913.: III/P/52), bile su to najveće orgulje na hrvatskome području. Franjo Dugan opisuje zvuk i intonaciju Steinmeyerovih orgulja sljedećim riječima:

> »Kakove su bile te orgulje? Pogledajmo dispoziciju! – Divne. Zvuk punih orgulja bio voluminozan i potpuno je ispunjao golemi prostor katedrale (velika množina širokih 8′ i pripadni broj 16′ registara u manualima – šta više jedan 32′ u I. man., a dovoljan broj izdašnih 16′ i jedan 32′ u pedalu). No taj zvuk imao je i sjaja i poradi dovoljnog broja karakterističnih reskih registara, te snažnih i djelomično karakterističnih jezičnjaka, a napokon dostatnog broja mixtura i alikvotnih redova, kojih je bilo u dovoljnoj mjeri ali bez pretjerivanja. Radi toga je zvuk punih orgulja uza sav sjaj još uvijek zadržao svoju plemenštinu i ozbiljnost.«[7]

Nadalje, Dugan spominje izjavu neimenovanoga gospodina, »pobornika za barokne orgulje«, iz 1933., izrečenu »prigodom nabave osječkih orgulja«. Taj je gospodin Steinmeyerove orgulje opisao kao izgrađene u vrijeme »der Grundtönigkeit« i kao »Pfuschwerk«.[8] Na to je Dugan odgovorio:

> »Baroknih registara: Krummhorn, Sordun, Rankett – đakovačke orgulje nisu imale, jer onda ti registri nisu bili u modi; danas su u modi, nose imena instrumenata iz 17. stoljeća, ali je više nego sigurno, da nisu davali pravu boju tih instrumenata (na pr. baš Krummhorn je **posve** drugačije zvučio nego istoimeni registar u orguljama). Zvuk tih registara je više interesantan nego lijep, pak je pitanje, kako dugo će oni ostati u modi.«[9]

Dana 23. lipnja 1933. unutar orgulja izbio je velik požar, najvjerojatnije zbog toga što orguljari nakon radova nisu isključili žarulju, koja se potom pregrijala i prouzročila požar. Vatrogasci su tek uspjeli spriječiti veću štetu u katedrali. Svi drveni dijelovi orgulja izgorjeli su do pepela, metalne su se svirale rastopile, a ostalo je samo nekoliko masivnih metalnih dijelova poput velikoga željeznog kotača za pokretanje mijeha. Problematično je bilo to što su održavanje i obnovu orgulja u Đakovu obavljali orguljari tvrtke Mauracher, istodobno angažirani i na izgradnji

[6] Dragan DAMJANOVIĆ: Orgulje Đakovačke katedrale, *Arti musices*, 38 (2007) 2, 242.

[7] F. DUGAN: Orgulje stolne crkve u Djakovu, 120.

[8] *Ibid*. Oba su izraza u izvorniku na njemačkome jeziku. Treba naglasiti da je Dugan ovdje namjerno koristio njemačke riječi *Grundtönigkeit* (»temeljni ton«, što se odnosi na pun, voluminozan zvuk romantičkih orgulja) i *Pfuschwerk* (»loš posao«, »fuš«). Naime, tim je riječima, među ostalim, htio opisati nestručnu i polemičnu karakterizaciju romantičkih orgulja kakvu je zastupao spomenuti »pobornik za barokne orgulje«, a koja je bila tipična i za tzv. »elzašku reformu orgulja« i struju »pokreta orgulja«.

[9] *Ibid*. Isticanja su preuzeta iz izvornika. Dugan je poznavao principe »elzaške reforme orgulja« i neobaroknoga »pokreta orgulja«. Bio je u kontaktu s Oscarom Walckerom 1913. kada su Walckerove orgulje u zagrebačkoj katedrali prvi put proširene, najprije po principima kasne romantike i elzaške reforme, a zatim, 1940., u skladu s »pokretom orgulja«.

novih orgulja u Osijeku. Unutar orgulja postavili su privremene strujne žice za snažno osvjetljenje, a benzin su upotrebljavali za čišćenje. Komisija za istragu o uzroku požara nije došla do jasnog rezultata, ali je sumnja pala na tvrtku Mauracher, koja je u to vrijeme zbog financijskih razloga vodila veliki spor s biskupijom.[10]

Ekskurz: Mauracherove orgulje u Osijeku

Biskup Strossmayer pokrenuo je izgradnju neogotičke katedrale svetoga Petra i Pavla u Osijeku koja je trajala od 1894. do 1900. Franjo Dugan autor je izvještaja o kolaudaciji 5. lipnja 1933.[11] U njemu spominje da je dispoziciju izvorno sastavio G. F. Steinmeyer, »no tu je dispoziciju gotovo posve izmijenio dr. Geyer iz Budimpešte prema ekstremnim principima elsaške [sic!] reforme«:[12]

Osijek, konkatedrala sv. Petra i Pavla
Hans Mauracher (Salzburg), 1933., izvorna dispozicija i tehnički sustav

1. manual *C-a*^{3}	**2. manual** *C-a*^{3}
Principal 16′	Rohrgedackt 16′
Gedacktpommer 16′	Geigenprincipal 8′
Principal 8′	Quintadena 8′
Gedackt 8′	Nachthorngedackt 8′
Flûte harmonique 8′	Kleinprincipal 4′
Salicional 8′	Koppelflöte 4′
Praestant 4′	Waldflöte 2′
Rohrflöte 4′	Nasat 2 2/3′
Superoctave 2′	Terzflöte 1 3/5′
Schwegel 2′	Sifflöte 1′
Quinte 2 2/3′	Scharff 4f. 1 1/3′ [Scharf]
Kornett 3-5f. [Cornett 3-5f.] 8′	Krummhorn* 8′
Mixtur (4f.) 1 1/3′	Vox humana* 8′
Tuba 8′	Echobourdon* 8′
Oboe 4′	

[10] Antun JARM: Đakovačka katedrala, požar i obnova 1933-1937, *Diacovensia: ephemerides theologicae diacovenses*, 1 (1993) 1, 165-167.

[11] Franjo DUGAN: Nove orgulje u Osijeku, *Sv. Cecilija*, 27 (1933) 3, 90-91.

[12] *Ibid*. Ortografija iz Sv. Cecilije navedena je u uglatoj zagradi.

3. manual *C-a*^{3}	**pedal** *C-f*^{1}
Bourdon^A 16′	Principalbass 16′
Hornprincipal 8′	Violonbass 16′
Viola da Gamba 8′	Subbass 16′
Voix celèste [sic!] 8′	Gedecktbass (tr. A) 16′
Rohrflöte^B 8′	Octavbass 8′
Octave 4′	Violoncello 8′
Violine 4′	Bassflöte (tr. B) 8′
Traversflöte 4′	Gemshorn 4′
Blockflöte 2′	Choralbass 2′
Hohlquinte 2 2/3′	Rohrquinte 5 1/3′
Superquinte 1 1/3′	Terzbass 3 1/5′
Schwellmixtur 5f. 2 2/3′	Septimenbass 2 2/7′
Zimbel 4f. 1′	Rauschpfeife 4f. 4′
Rankett^C 16′	Posaune 16′
Trompete 8′	Sordun (tr. C) 16′
Geigenregal 4′ [Geigendregal 8′]	Trompetenbass 8′
	Schalmey 4′

Spojevi: II-I, III-I, III-II, I-P, II-P, III-P, 16′ III-I, 4′ III-I, 4′ III, 4′ III-P.

Pomagala: tri slobodne kombinacije, čvrste kombinacije: MF, Forte, Tutti, Generaltutti.

Handregister-, Walze-, Zungen ab.

Valjak za *crescendo*, žaluzije 2. man. (samo za *), žaluzije 3. man.

Tlak zraka: 85 mm VS, ugodba: a^1 = 435 Hz, tr. = transmisija.

Scharff 4f. sastav na *C*: 1 1/3′ + 1 1/7′ + 1′ + 1/2′.

Elektropneumatska svirna i registarska traktura, registarske kancele s čunjićima.

U izvještaju, među ostalim, Dugan pohvalno opisuje razne kombinacije koje su moguće zahvaljujući lijepim i spojivo intoniranim miksturama te alikvotnim registrima. Kritizirao je relativno malen broj osnovnih 8′-registara, zbog čega su ti registri u intonacijskome smislu morali ispunjavati nekoliko različitih zvučnih funkcija. Smatrao je da bi bilo bolje da je »krasna Oboa 4′« u trećem manualu tako da se može svirati kao 8′ s pomoću suboktavnoga spoja (16′ III-I). Ipak je zaključio da je »intonaciju [je] graditelj majstorski proveo« te da je registrima Krummhorn, Rankett i Geigendregal kroz žaluzije ili miješanjem s labijalnim registrima moguće proizvesti »zanimljive boje«.[13]

Ni sudbina tih orgulja nije bila sretna: konkatedrala (uključujući i zvonik) oštećena je 1991. tijekom rata, a voda i vlaga uvukle su se kroz oštećeno krovište do unutrašnjosti orgulja. Prije restauracije 2017. predložena je opcija uklanjanja svih

[13] *Ibid*., 91.

izvornih zračnica s registarskim kancelama te ugradnja novih zračnica s kliznicama. Pritom se, nažalost, nije uzeo u obzir apel poznatih međunarodnih organologa da se očuvaju i poprave izvorne zračnice s registarskim kancelama.[14] Članovi povjerenstva za orgulje Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske većinom su se odlučili za tehničku pregradnju prema ponudi tvrtke Škrabl. Istovremeno, postojala je i alternativa: tvrtka Walcker iz Austrije (vlasnik Michael Walcker-Mayer) predala je ponudu za izvornu restauraciju uz zadržavanje izvornih zračnica s registarskim kancelama. Nažalost, ta ponuda, koja bi očuvala izvornu supstanciju tvrtke Mauracher, iz nepoznatog razloga nije bila prihvaćena.[15]

Jenkove orgulje (od 1936.), Đakovo

I o nastanku Jenkovih orgulja u Đakovu postoji izvještaj Franje Dugana.[16] Za novogradnju zatražile su se ponude od orguljara Josipa Brandla iz Maribora (u suradnji sa Steinmeyerom), Kaufmanna iz Beča, Riegera i Maurachera. Naručitelji su najprije ponovno željeli naručiti orgulje od Steinmeyera, ali s obzirom na to da bi uvozna carina iznosila više od polovice njihove vrijednosti, odlučili su se za orguljara s područja tadašnje države. Izabrali su Franca Jenka, učenika i nasljednika Ivana Milavca (1874. – 1915.).[17] Ugovor je sklopljen 24. listopada 1934. Jenko je svoje djelo dovršio u nekoliko mjeseci od ljeta do rujna 1936. godine, a u njegovoj radionici održao se koncert koji se prenosio putem radija. Krajem rujna 1936. godine orgulje su stigle u Đakovo, a kolaudacija se odvila 8. studenog 1936. nakon montaže i finalne

[14] »Appel um die Rettung der Mauracherorgel in der Konkathedrale Osijek [Apel za spašavanje Mauracherovih orgulja u osječkoj konkatedrali]«, koji je, među ostalima, potpisao njemački organolog i muzikolog Michael G. Kaufmann. Usp. Orguljaška zaklada don Petar Nakić Varaždin, arhivsko gradivo. Protiv pregradnje Mauracherovih orgulja u Osijeku bili su i orguljar Michael Walcker-Mayer (Austrija) te organolozi Danijel Drilo (Njemačka), Emin Armano i Zdenko Kušćer (Hrvatska). Usp. Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, arhiv.

[15] Usp. ponudu tvrtke M. Walcker-Mayer od 26. ožujka 2010., kojom se predvidjelo zadržavanje izvornih konstrukcijskih rješenja tvrtke Mauracher. Michael WALCKER-MAYER: Angebot Restaurierung der Mauracher Orgel in der Peter und Paul Kirche, Osijek – Kroatien, 26. 3. 2010. Osobna dokumentacija Emina Armana i Danijela Drila. Tvrtka Walcker-Mayer već je izvršila restauraciju tih orgulja između 1976. i 1980.: »Naručen je (novi) sviraonik, novi kablovi, oko 500 novih svirala (jer je dosta bilo pokrađeno) i druge sitnije potrebne stvari.« Osobna dokumentacija Emina Armana. Preostala supstancija orgulja, kao i izvorne zračnice tvrtke Mauracher, nakon restauracije tvrtke Walcker-Mayer ostala je u izvornom stanju. O restauraciji koju je provela tvrtka Škrabl usp. M. KUVEŽDANIN: Obred blagoslova i svečani koncert povodom kolaudacije obnovljenih konkatedralnih orgulja, 20. siječnja 2022, <https://djos.hr/obred-blagoslova-i-svecani-koncert-povodom-kolaudacije-obnovljenih-konkatedralnih-orgulja>; također i u: M. KUVEŽDANIN: Obred blagoslova i svečani koncert povodom kolaudacije obnovljenih konkatedralnih orgulja, *Sveta Cecilija*, 92 (2022) 1-2, 44-46.

[16] Franjo DUGAN: Nove orgulje u Đakovu, *Sv. Cecilija*, 31 (1937) 1, 7-9.

[17] Jenko je tek 1927. sagradio svoj opus 1 (II/P/12) za katoličku crkvu Krista Kralja u Beogradu, usp. Edo ŠKULJ: *Jenkova orglarska delavnica*, Ljubljana: Družina, 2001, 11.

Slika 1: Jenkove orgulje u đakovačkoj katedrali (2017.), Foto: Danijel Drilo

intonacije na licu mjesta.[18] Slovenski skladatelj Franc Kimovec (1878. – 1964.) najprije je sastavio dispoziciju s IV/P/90, koja se nakon revizije Franje Dugana smanjila na III/P/72:[19]

[18] D. DAMJANOVIĆ: Orgulje Đakovačke katedrale, 254.

[19] Usp. Janez ZUPAN: Jenkove orgle opus 22 v katedrali sv. Petra v Djakovu na Hrvaškem, *Ecce organum!: Ars organi Sloveniae*, (2022) 26, 7, <https://glej.orgle.si/ecce_organum_026.pdf>. Budući da je kućište orgulja, osim dvaju dodatnih polja svirala na stranama, 1936. rekonstruirano u gotovo identičnim dimenzijama kao što je bilo 1882., prostor je skučen zbog osamnaest dodatnih registara.

Đakovo, katedrala sv. Petra
Franc Jenko (Šentvid kod Ljubljane), 1936., op. 22, stanje do 2017.

1. manual *C-a*^{3}	**2. manual** *C-a*^{3}
Principal 16′	Burdon^A 16
Tibija 16′	Viola d'amor^B 16′
Diapason 8′	Principal 8′
Gamshorn 8′	Gedackt 8′
Kopula 8′	Flauta 8′
Harm. Flöte 8′	Kvintadena 8′
Unda maris 8′	Koncertna viola 8′
Gamba 8′	Salicional 8′
Dolce 8′	Prestant 4′
Oktava 4′	Rohrflöte 4′
Keraulofon 4′	Trav. flavta 4′
Tibija minor 4′	Kvinta 2 2/3′
Superoktava 2′	Superoktava 2′
Blockflöte 2′	Terca 1 3/5′
Kornet 5-8f. 8′	Pikolo 1′
Mikstura 5-6f. 2 2/3′	Mikstura 5-6f. 2 2/3′
Cimbal 5-6f. 1 1/3′	Harm. truba 8′
Fagot 16′	Klarinet 8′
Tuba 8′	
3. manual *C-a*^{3}	**pedal** *C-f*^{1}
Lieblich Gedeckt 16′	Grand burdon 32′
Viol. Principal 8′	Principalbas 16′
Nachthorn 8′	Subbas 16′
Koncertna flavta 8′	Burdonbas (tr. A) 16′
Fugara 8′	Violonbas 16′
Dulciana 8′	Salicetbas (tr. B) 16′
Eolina 8′	Kvintbas 10 2/3′
Vox celestis 8′	Oktavbas 8′
Principalino 4′	Burdonalbas 8′
Flavto amabile 4′	Violončelo 8′
Dolce 4′	Koralbas 4′
Nasad 2 2/3′	Superoktava 2′
Flautino 2′	Kornet 4f. 5 1/3′
Tercian 1 3/5′ + 1 1/3′	Bombarda 32′
Sifflöte 1′	Tuba 16′
Harm. aethera 3-4f. 2 2/3′	Pozavna 8′
Oboa 8′	Klarina 4′
Vox humana 8′	
Tremolo	

Spojevi: II-I, III-I, III-II, I-P, II-P, III-P, Super III, Super II, Super I, Super Pedal I, Super Pedal III, Super II-I, Super III-I, Super III-II, Sub II-I, Sub III-I, Sub III-II, Superoktav I-III Koppeltutti, Super Pedal I-III Koppeltutti.

Pomagala: dvije slobodne kombinacije, čvrste kombinacije: P, MF, Grand jeu, F, Pleno, FF.

Zungen-, Walze-, Handregister-, 32′ + 16′ + Suboktav- ab, Ped. Automat ab, Bassmelodie an. Valjak za *crescendo*, žaluzije 3. man.

Tlak: 75 do 90 mm VS za zračnice, pneumatika: 120 mm VS. Ugodba: $a^1 = 435$ Hz.

Superoktavni su spojevi u 1., 2. i 3. man. izgrađeni za sve 16′, 8′ i 4′ registre do a^4.

Pneumatska svirna i registarska traktura, registarske kancele s čunjićima.

Dugan je karakterizirao dispoziciju kao kompromis između (njemačko-romantičkih) orgulja 19. stoljeća i principa elzaške reforme orgulja. Kvaliteta pneumatike opisana je kao »dobra«, a posebno je istaknuta raznolika intonacija pojedinih registara, što je zanimljivo jer su 2017. godine određeni pojedinci kritizirali upravo intonaciju.[20] Orgulje su do rujna 2017. u pogledu tehnike i zvuka (intonacije) bile u izvornom stanju. Zbog loših servisiranja orgulje su prije demontaže i restauracije bile u iznimno lošem stanju. Ipak, još uvijek je bilo moguće uočiti suptilnosti u intonaciji i pouzdanost izvorne pneumatske svirne i registarske trakture.[21]

Prije restauracije raspravljalo se o tome treba li pneumatski sustav ostaviti nepromijenjenim. Nekoliko se hrvatskih orguljaša zalagalo za tehničku pregradnju na elektropneumatsku trakturu.[22] Međutim, nakon što je nekoliko međunarodnih organologa i orguljara s iskustvom sa pneumatskim orguljama dalo svoje mišljenje, donesena je odluka da će se izvršiti restauracija u skladu s izvornom supstancijom, s kojom se 2017. složila i nadbiskupija. Radovi su trebali trajati do Uskrsa 2019. godine uz procijenjeni trošak od oko 360 000 eura.[23] Konačno, restauracija je trajala do listopada 2023., a ukupan iznos porastao je na više od 900 000 eura.[24] Osim postojeće pneumatske trakture, ugrađena je i električna svirna i registarska traktura. Sviraonik je prilagođen i dopunjen Setzerom, a izvele su se i druge izmjene.

[20] J. ZUPAN, Jenkove orgle opus 22 v katedrali sv. Petra v Djakovu na Hrvaškem. Opisuju se registri i intonacija đakovačkih orgulja na temelju ostavštine Franca Kimovca.

[21] Danijel DRILO: Osobna dokumentacija o orguljama u Hrvatskoj, Lokalitet: Đakovo, katedrala, Izvještaji i mišljenja o stanju orgulja i napomene za restauraciju, od ožujka 2017. do rujna 2018.

[22] Različita mišljenja hrvatskih i međunarodnih orguljaša, od 2014. do ljeta 2017. godine, Đakovačko-osječka nadbiskupija. Usp. Dopis Nadbiskupijskog ordinarijata Đakovačko-osječke nadbiskupije od 11. kolovoza 2018. godine s oznakom predmeta Očitovanje u ime vlasnika o dopisu Ministarstva kulture RH o obnovi orgulja Katedrale sv. Petra u Đakovu (od 19. srpnja 2018.; klasa: 612-08/18-06/0272; ur. broj: 532-04-01-02/1-18-1). Pismena su mišljenja s ciljem očuvanja izvornoga sustava Jenkovih orgulja u ljeto i jesen 2017. predali orguljari Thomas Wohlleb (tvrtka Orgelbau Link, Njemačka) i Wendelin Eberle (tvrtka Rieger Orgelbau, Austrija) te organolozi Edo Škulj (Slovenija), Jurij Dobravec (Slovenija) i Danijel Drilo (Njemačka).

[23] ***: Više od 5000 svirala u tri će šlepera na restauraciju u Sloveniju, *Glas Slavonije*, (7. 9. 2017), <http://www.glas-slavonije.hr/342392/4/Vise-od-5000-svirala-u-tri-ce-slepera-ce-na-restauraciju-u-sloveniju>.

[24] ***: Blagoslov i kolaudacija orgulja u đakovačkoj katedrali sv. Petra, *Informativna katolička agencija (IKA)*, 8. 10. 2023, <https://ika.hkm.hr/novosti/blagoslov-i-kolaudacija-orgulja-u-dakovackoj-katedrali-sv-petra/>.

Povijesne orgulje – kulturna baština koju vrijedi zaštititi ili bespomoćan objekt?

Što bi trebala biti osnova za sve radove na orguljama? Transparentnost. »Transparentnost u cijelom postupku natjecanja temelj je pravednog postupka bez korupcije i pomaže u borbi protiv narušavanja tržišnog natjecanja.«[25]

U procesu restauracije orgulja u Hrvatskoj postoje suprotstavljena mišljenja. Dok se jedni zalažu za očuvanje autentičnih karakteristika orgulja, drugi teže pregrađivanju u svrhu koncertne upotrebe. Zanemarivanje povijesnih elemenata i kvalificiranje oznakom liturgijskih orgulja otvara put njihovoj pregradnji ili potpunom uklanjanju u korist novih orgulja pogodnih za koncertnu izvedbu. Stav je autora ovoga rada da takva praksa nije prihvatljiva.[26] U Hrvatskoj bi po uzoru na Njemačku trebalo donijeti odredbe kojima će se definirati i regulirati organološka djelatnost.[27] Želimo upozoriti na to da se radovi na orguljama ne bi smjeli izvoditi bez provedenoga natječaja te da se određeni radovi ne bi smjeli neslužbeno predavati drugim orguljarima kao podizvođačima. U Njemačkoj je uobičajeno da se radovi dodjeljuju samo uz prethodnu suglasnost naručitelja: »Isto vrijedi i za prenošenje ugovorenih usluga iz tog zadatka trećim osobama (podizvođačima). Naručitelj može uvjetovati svoju suglasnost uvjetima i zahtjevima.«[28] Nepovoljno je ako se radovi obavljaju bez znanja stručnjaka ili nalogodavca ili ako se suradnja uspostavi tek tijekom već započetoga rada. Smatramo da je besmisleno da orguljari ulaze u projekt bez prethodnoga dogovora i poznavanja instrumenta u svim njegovim tehničkim i zvučnim parametrima. Mnogi postupci, dakle, nisu transparentni iako bi se transparentnost u *svim* područjima trebala podrazumijevati.

[25] »Transparenz im gesamten Ausschreibungsverfahren bildet die Grundlage für ein faires, von Korruption freies Verfahren und dient der Bekämpfung von Wettbewerbsverfälschungen.« *Angebotseinholung / Ausschreibung bei Orgelmaßnahmen, Rechtslage und Verfahren*, ur. Vereinigung der Orgelsachverständigen Deutschlands e. V. (VOD) – Bund Deutscher Orgelbaumeister e. V. (BDO), ver. 1.3, 2023, 5, <https://bund-deutscher-orgelbaumeister.de/wp-content/uploads/2024/04/1_Angebotseinholung-Text.pdf>.

[26] Usp. mišljenja oko orgulja Augusta Faullenda Heferera u crkvi sv. Marka u Zagrebu u Mirta ŠPOLJARIĆ: Novi Zvuk za nova vremena, *Vijenac*, 437 (2. 10. 2010), <https://www.matica.hr/vijenac/437/novi-zvuk-za-nova-vremena-1362/>. Komentare povezane s tim tekstom vidi u Danijel DRILO: Baština i stanje povijesnih orgulja u Hrvatskoj, *Sveta Cecilija*, 88 (2018) 1-2, 40.

[27] Usp. npr. Kodeks ponašanja za organologe (tj. vještake za orgulje). Udruženja organologa Njemačke: Martin KARES: *Verhaltenskodex für Orgelsachverständige mit kirchlichem Auftrag*, <https://www.orgelexperte.de/fileadmin/Medien/VOD/Verhaltenskodex_fuer_OSV.pdf>.

[28] »Das gleiche gilt für die Übertragung von vertraglichen Leistungen aus diesem Auftrag an Dritte (Subunternehmer). Der Auftraggeber kann seine Zustimmung von Bedingungen und Auflagen abhängig machen.« Orgelrestaurierungsvertrag, *Katholische Kirche Bistum Fulda*, 14. 6. 2018, 7 (čl. 13), <https://www.bistum-fulda.de/bistum_fulda/kunst_musik/musik/orgelmusik/stabsstelle/pdf/Orgelrestaurierungsvertrag-14-06-18.pdf>. Drugi obrasci pojedinih njemačkih biskupija dostupni su na Orgelbau- und Pflegeverträge. Vorlagen einzelner Bistümer, Orgelbau- und Pflegeverträge, Vereinigung der Orgelsachverständigen Deutschlands, <https://www.orgelexperte.de/materialien/regelungen-bistuemer.html>.

Ponekad se obnovljene orgulje unose u popis opusa izvođača radova, dok se izvorno ime graditelja takoreći »izbriše« iz javnih obavijesti.[29] Kao primjer mogu se navesti radovi na restauraciji Jenkovih orgulja s obzirom na to da se čak i na temelju napisa u novinama i na internetskim portalima mogu pratiti promjene u radovima.[30]

Primjećuje se utjecaj raznih orguljarskih usmjerenja i pomodnih pojava iz inozemstva, a posebno raste utjecaj »pokreta orgulja«[31] i »neofrancusko simfonijske«[32] struje te mjestimice tzv. »univerzalnih orgulja«.[33] Budući da se takvi zahvati često

[29] Usp. ŠKRABL: Cathedral of St. Peter, Đakovo, op. 470. Vidi i a) Sv. Petar u Cresu, orgulje Francesco Dacci st. iz 18. st. kao »Opus 77/99« tvrtke Škrabl, b) Župna crkva u Žminju, orgulje tvrtke Brata Zupan iz 1906. godine kao »Opus 110/2002« tvrtke Škrabl. ***: *The Art and Craft of Organ Building: orglastvo / organ builder / Orgelbau Škrabl* [katalog radova povodom 30 godina rada], 144, 137. (Također vidi oglase na stranicama časopisa *Sveta Cecilija*).

[30] Situacija na početku radova, vidi npr. ***: Više od 5000 svirala u tri će šlepera na restauraciju u Sloveniju, *Glas Slavonije*, (7. 9. 2017), <http://www.glas-slavonije.hr/342392/4/Vise-od-5000-svirala-u-tri-ce-slepera-ce-na-restauraciju-u-sloveniju>; Anica BANOVIĆ – Dalibor RATIĆ: Započela demontaža orgulja u đakovačkoj katedrali i osječkoj konkatedrali, 18. 9. 2017., *Đakovačko-osječka nadbiskupija*, internetska stranica, <www.djos.hr>; ***: Započela demontaža orgulja u đakovačkoj katedrali i osječkoj konkatedrali, *Informativna Katolička Agencija (IKA)*, 19. 9. 2017., <https://ika.hkm.hr/novosti/zapocela-demontaza-orgulja-u-dakovackoj-katedrali-i-osjeckoj-konkatedrali/>.

Situaciju na kraju radova vidi npr. u ***: Prosvirale restaurirane orgulje đakovačke katedrale, *Radio Đakovo*, 3. 3. 2023., <https://www.radio-djakovo.hr/2023/03/prosvirale-restaurirane-orgulje-dakovacke-katedrale/>; ***: Štimanje i intoniranje orgulja pri kraju, kolaudacija 6. listopada, *Radio Đakovo*, 18. 9. 2023., <https://www.radio-djakovo.hr/2023/09/stimanje-i-intoniranje-orgulja-pri-kraju-kolaudacija-6-listopada/>; ***: Kolaudacija obnovljenih orgulja iz 1936., *Zadarski portal*, 7. 10. 2023., <https://zadarskiportal.com/kolaudacija-obnovljenih-orgulja-iz-1936>.

Napis i informacije na internetskom portalu: slike manubrija i pneumatskih releja rastavljenoga Jenkova sviraonika bile su javno dostupne od 3. siječnja 2021. do 25. listopada 2021. na <www.walcker.com>, Gerhard Walcker-Mayer, Orgelbau. Pneumatski releji Jenkova sviraonika na: Über pneumatische Relais im Orgelbau, *blog.walcker.com*, <https://blog.walcker.com/?p=1067>.

[31] Riječ je, s jedne strane, o rabljenim orguljama koje su, pogotovo nakon 2000., translocirane iz Njemačke u Hrvatsku, na primjer, kako slijedi: a) orgulje tvrtke Eisenbarth, sagrađene 1960., II/P/24. Postavljene 2000. – Pula, katedrala; b) orgulje tvrtke Euler, 1964., III/P/34. Postavljene 2014. – Zaprešić, župa Marija Kraljica apostola; c) orgulje tvrtke Pfaff, 1966., II/P/25. Postavljene 2015. – Sisak, katedrala Uzvišenja Sv. Križa (orgulje su uništene u potresu 2020.). Usp. D. DRILO: Baština i stanje povijesnih orgulja u Hrvatskoj, 31-35; ***: U potresu uništena sisačka katedrala i 6 župnih crkvi, a teško oštećeno još 20 župnih crkvi, *Informativna Katolička Agencija (IKA)*, 31. 12. 2020., <https://ika.hkm.hr/novosti/u-potresu-u-potpunosti-unistena-sisacka-katedrala-i-sest-zupnih-crkvi-a-tesko-osteceno-jos-20-zupnih-crkvi/>. S druge strane, riječ je o pojedinim novim orguljama kao u varaždinskoj katedrali, gdje se nalaze orgulje tvrtke Braun, III/P/54, 1988. – 1998. Usp. Emin ARMANO: Nove orgulje u katedrali Varaždinske biskupije, *Sveta Cecilija*, 68 (1998) 3, 76-77.

[32] Npr. orgulje tvrtke Eisenbarth: u crkvi sv. Marka u Zagrebu (III/P/41, 2011.) i u katedrali sv. Stošije u Zadru (III/P/56, 2010.). Orgulje tvrtke Rieger u novoj Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu (III/P/33, 2018.). Usp. Pavao MAŠIĆ – Ante KNEŠAUREK: Nove orgulje u župnoj crkvi sv. Marka, *Sveta Cecilija*, 81 (2011) 1-2, 41-47; ***: Zadar: Predstavljene nove orgulje u katedrali Sv. Stošije, *Informativna Katolička Agencija (IKA)*, 14. 1. 2010, <https://ika.hkm.hr/novosti/zadar-predstavljene-nove-orgulje-u-katedrali-sv-stosije/>; Rieger-Orgelbau: Zagreb Academy of Music Zagreb (CR) 2018, *Rieger-Orgelbau*, internetska stranica, <https://www.rieger-orgelbau.com/de/instrumente/verzeichnis/zagreb-cr-2018>.

[33] Tip tzv. »univerzalnih orgulja« (*Universalorgel*) svestrani je instrument koji je dizajniran za »autentično predstavljanje raznih glazbenih razdoblja i stilova« – od baroka do romantičkih ili modernih

poduzimaju bez poznavanja glazbene i povijesne pozadine te lokalne orguljarske tradicije, njihovi učinci mogu biti više štetni nego korisni. Različita usmjerenja, mode i duh vremena dolaze i odlaze, no šteta koju oni nanose nepovratna je ako se izvorna supstancija trajno izgubi zbog nestručnih intervencija. Ipak, spomenuti negativni primjeri ne mogu se generalizirati iako se, nažalost, i dalje pojavljuju prečesto.

Nove, problematične prakse zaštite orgulja u Hrvatskoj

Od najstarijeg arhivskog podatka iz 1359. godine u kojem se spominje orguljaš Nikola na zagrebačkom Gradecu u hrvatskim crkvama postavljeni su mnogi instrumenti. Zbog vjekovne geopolitičke podjele hrvatskih povijesnih zemalja glazbena praksa, pa tako i gradnja orgulja, stoljećima je bila pod utjecajem Venecije i Austrije, kasnije Austro-Ugarske. Od ranog 17. stoljeća do danas orgulje grade i graditelji koji su živjeli u Hrvatskoj. Dotrajali ili stilski zastarjeli instrumenti pregrađivali su se ili zamjenjivali, pri čemu je glavni argument bio platežna moć naručitelja radova. Ovdje treba napomenuti da se početkom 20. stoljeća javljaju i napisi uglednih hrvatskih glazbenika koji se negativno određuju prema povijesnim orguljama ne shvaćajući njihovu povijesnost koju smatraju nedostatkom u tehničkoj konstrukciji samo jednog manuala i kratke velike oktave. Tako, primjerice, skladatelj Antun Dobronić zaključuje: »Dok ova stara glazbala ne izmjenimo sa modernim i savršenim, dotle mi u Dalmaciji, u pogledu nabožne muzike, ne ćemo nikad a ma ni za dlaku napred pokročiti.«[34] Takva razmišljanja tijekom dugoga su vremenskog razdoblja imala mnogo pristaša, ali i oponenata koji cijene povijesnu dimenziju orgulja.[35]

Svijest o povijesnoj i spomeničkoj vrijednosti orgulja javlja se u Hrvatskoj tijekom I. svjetskog rata, kada se provodila rekvizicija metalnih svirala iz orgulja i zvona. Tada je povjerenstvo za prosudbu orgulja maksimalno otezalo s donošenjem popisa povijesno važnih orgulja, čime se mnogo orgulja sačuvalo od rekvizicije. O tome svjedoči sljedeći tekst:

stilova – na jednom instrumentu, što često ne uspijeva jer svaki stil sadrži mnogo tehničkih i zvučnih parametara i posebnosti koje je zbog kompleksnosti gotovo nemoguće spojiti u jednom instrumentu. Univerzalne orgulje često sadrže registre ili druge elemente iz neofrancusko simfonijskog i/ili čak iz neobaroknog stila, na primjer orgulje tvrtke Walcker u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog u Zagrebu (IV/P/66, 1974.). Usp. Simon HEBEISEN: Orgeln in Musikhochschulen. Klare Vorstellung von einem Klangkonzept, *Musik & Liturgie*, (2013) 1, 29.

[34] Antun DOBRONIĆ: Orgulje po Dalmaciji, *Sv. Cecilija*, 1 (1907) 4, 55.

[35] Vidi Konrad ODAK: Za orguljašku školu, *Sveta Cecilija*, 5 (1911) 3-4, 23. Usp. i Ladislav ŠABAN: Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, *Fiskovićev zbornik I, Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji*, 21 (1980) 1, 555-571.

»Povjerenstvo za prosudjivanje orgulja, zatezalo je s tim pitanjem, koliko se je dalo, pa smo tako barem orgulje spasili, kad već zvona nismo mogli. Ako smo se i ljutili i prosvjedovali protiv toga, da je posao snimanja orguljskih cijevi povjeren stranoj tvrtci, bilo je i to dobro, jer se tim snimanje otegnulo sve dotle, dok nisu nadošla bolja vremena, kad se rekvizicije više ne bojimo.«[36]

Popis nije u cijelosti dovršen, no značajan broj instrumenata označen je kao povijesno vrijedan i kvalitetan, pa je izuzet od rekvizicije svirala. Poslije rata Služba zaštite spomenika više se ne bavi evidencijom, valorizacijom i zaštitom orgulja, nego je ta briga stihijski, a dijelom vjerojatno i u dobroj vjeri prepuštena vlasnicima, orguljašima i orguljarima. Organološka struka još ne postoji.

Kraj II. svjetskog rata Europi je donio pojam Istočnoga bloka, skupine država s komunističkim društvenim poretkom. U tom je ozračju briga za spomenike kulture, pogotovo one nastale prije 1945. godine, postala pitanje očuvanja nacionalnog identiteta. Na krilima skrivenoga nacionalnog osjećaja razvija se želja za očuvanjem spomeničkoga fonda orgulja u Hrvatskoj. Rimokatolička je crkva 1963. godine u Zagrebu osnovala Institut za crkvenu glazbu, gdje se školuju crkveni orguljaši.[37] Iako u Hrvatskoj još ne postoji formalno organološko obrazovanje, Ladislav Šaban (1918. – 1985.) pokreće istraživanja orguljske baštine, a od 1972. do 1975. godine rukovodi popisom cjelokupnoga fonda orgulja za Republički sekretarijat za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu.[38] Šaban je u svojemu radu objedinio arhivsko i terensko istraživanje kao jedini ispravan organološki pristup fondu orgulja omogućivši argumentiranu valorizaciju i zaštitu instrumenata. Takav je pristup omogućio da od 70-ih godina 20. stoljeća do 2016. godine nije bilo radova drastičnoga pregrađivanja spomenički izuzetno važnih instrumenata koje su nadzirali organolozi.

Nakon raspada Istočnoga bloka, a posebno poslije raspada Jugoslavije (SFRJ) 1991. godine, briga za orgulje postala je bitno lakša. Na Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu znatno se povećao broj studenata orgulja, no taj studij nije bio trajno popraćen adekvatnim kolegijem organologije/organografije. Nastava predmeta održavala se samo tijekom dviju akademskih godina (2009./2010. i 2010./2011.).[39] Zbog toga postoji opasnost da većina diplomiranih orguljaša nema

[36] ***: Obustava rekvizicije orguljskih cijevi, *Sv. Cecilija*, 12 (1918) 6, 193. Vidi i Matthias REICHLING – Alfred REICHLING: Die Requirierung der Orgel-Prospektpfeifen in Österreich-Ungarn während des Ersten Weltkriegs, *Acta Organologica*, (2022) 37, 207-467.

[37] *** : Povijest instituta, *Sveta Cecilija*, 58 (1988) 2-3, 57-83.

[38] Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Središnja dokumentacija s područja kulturne baštine, Dokumentacija (terenski zapisi i izvješća) o popisu orgulja; Osobna dokumentacija Emina Armana.

[39] Odsjek za klavir, orgulje i čembalo 2009. je prihvatio prijedlog da se uvede novi izborni kolegij Razvoj orgulja i organologija na studiju orgulja. Njega je u ak. god. 2009./10. i 2010./11. održavao prof. Emin Armano. Nastavni plan i program za predmet Razvoj orgulja i organologija (2009.) u Osobnoj dokumentaciji Emina Armana.

dovoljno izgrađenu svijest o povijesnosti orgulja smatrajući ih više predmetom za pokazivanje vlastitoga koncertnog umijeća, a manje kao poveznicu sa zvukom glazbe proteklih razdoblja. To znači da vrsni orguljaši nisu nužno i dobri poznavatelji organologije. A upravo oni s vremenom će doći u priliku odlučivati o čuvanju ili devastaciji najznačajnijih orgulja u Hrvatskoj. Posljedice su već vidljive, ponajprije zato što Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske nema zaposlenog organologa s dostatnim stručnim obrazovanjem koji bi skrbio o fondu orgulja, nego taj nedostatak nastoji nadomjestiti osnivanjem Povjerenstva za orgulje, u koje poziva ugledne orguljaše bez dostatnih organoloških znanja.[40]

U Hrvatskoj su se od 70-ih godina 20. stoljeća na orguljama pretežno obavljali radovi popravaka, sanacija postojećega stanja, restauracije i rekonstrukcije. Pritom se pazilo da se eventualna povećanja izvode uz poštivanje izvornoga tipa zračnica. Tek se od 2016. godine uočavaju učestale drastične pregradnje najvažnijih izvornih karakteristika instrumenata, što će pokazati neki od navedenih karakterističnih radova.

Nakon ovoga lapidarnog prikaza razvoja orguljarskih, orguljaških i organoloških prilika u Hrvatskoj želimo pokazati nekoliko orguljarsko-restauratorskih radova s različitim ishodom. Naime, neki su radovi obavljeni vrlo uspješno, a neki su promijenili ili narušili povijesnu supstanciju orgulja. S tim ciljem navodi se sedam karakterističnih radova koje su na važnim spomeničkim orguljama izvele razne radionice od 2010. do 2023. godine pod organološkim nadzorom ili bez nadzora. Za svaki lokalitet promatrali su se i naveli sljedeći parametri: 1) mjesto; 2) graditelj i godina gradnje; 3) karakteristike izvorne supstancije;[41] 4) tip radova (popravak, sanacija, restauracija, rekonstrukcija, pregradnja); 5) stanje supstancije nakon radova; 6) izvođač radova i godina radova; 7) organološki/orguljaški nadzor, ishod. Mjesta su navedena kronološkim redom izvođenja radova.

1)
1. **Sveta Nedelja, župna crkva Presvetoga Trojstva.**[42]
2. Ferdinand Heferer (Zagreb), 1900., op. 175.
3. P/P/6/1/P, *C-f*^{3}, *C-d*^{1}, Membranlade.
4. Restauracija.
5. P/P/6/1/P, *C-f*^{3}, *C-d*^{1}, Membranlade.
6. Orglarstvo Škrabl, 2010., op. 188.
7. Organološki nadzor. U cijelosti očuvana izvornost registarske dispozicije i tipa zračnica; zadržana svojstva kulturnoga dobra.

[40] Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Rješenja o imenovanju članova stručnog povjerenstava za orgulje, 2017, Osobna dokumentacija Emina Armana.

[41] Korišten je skraćeni oblik bilježenja sljedećih konstrukcijskih karakteristika: registarski prijenos / svirni prijenos / broj registara / broj manuala / pedal. Dalje se navode opsezi manuala i pedala te tip zračnica. Kratice znače sljedeće: M = mehanička, P = pneumatska, EM = elektromagnetska, EP = elektropneumatska traktura.

[42] Osobna dokumentacija o orguljama u Hrvatskoj, Lokalitet: Sveta Nedelja, župna crkva Presvetoga Trojstva, 2008. Osobna dokumentacija Emina Armana.

Sveta Nedelja, dispozicija
Ferdinand Heferer, 1900.

manual *C-f*^{3}	**pedal** *C-d*^{1}
Prinzipal 8′	Subbass 16′
Coppel 8′	Octavbass 8′
Gamba 8′	
Regal 4′	
Mixtur 2f. 2 2/3′	

Spoj: Pedalcoppel.

2)
1. **Slavonski Brod, crkva Presvetoga Trojstva.**[43]
2. Ignacije Lehner, 1836.
3. M/M/20/2/P, *C-f*^{3}, *C-a*°, kliznice.
4. Restauracija i povećanje opsega pedala *C-a*° do *C-d*^{1}.
5. M/M/20/2/P, *C-f*^{3}, *C-d*^{1}, kliznice.
6. Orglarstvo Škrabl, 2010., op. 232.
7. Organološki nadzor. Očuvana izvornost registarske dispozicije i tipa zračnica; povećan opseg pedala do d^1; sačuvana svojstva kulturnoga dobra.

Slavonski Brod, c. Presvetoga Trojstva, dispozicija 2010.
Ignacije Lehner

1. manual C-f3	2. manual C-f3
Principal 8′	Copula major 8′
Copola 8′ [sic!]	Principal 4′
Salicional 8′	Flauto dolce 4′
Portunal 8′	Flauto d'amor 4′
Octav 4′	Octav 2′
Fugara 4′	Quint 1 1/3′
Flauto 4′	
Quint 2 2/3′	
Superoctav 2′	pedal C-d1 (prije C-a°)
Mixtura 4f 2 2/3′	Subbass 16′
	Principal 8′
Spoj: II-I.	Octav 8′
	Portun 8′ + Octav 4′

Orglarstvo Škrabl u trenutku pisanja ovoga rada planira sagraditi nove orgulje u postojećem kućištu.

[43] Osobna dokumentacija o orguljama u Hrvatskoj, Lokalitet: Slavonski Brod, franjevci, 2011. Osobna dokumentacija Emina Armana.

3)
1. **Križevci, crkva Sv. Križa.**[44]
2. Nepoznat, oko 1720.
3. M/M/4/1, *C/E-c*^{3}, klinice, (bez svirala).
4. Restauracija manuala, zračnice, mijehova, zračnih kanala; rekonstrukcija svirala.
5. M/M/4/1, *C/E-c*^{3}, kliznice.
6. Damir Miler, 2016.
7. Organološki nadzor. Očuvala se postojeća izvorna povijesna supstancija; tip zračnice, registarska dispozicija i nepostojeći dijelovi rekonstruirali su se u tipu, materijalu i menzuri prema predlošku pozitiva iz prve polovice 18. stoljeća, čime su se ponovo uspostavila svojstva kulturnoga dobra.

Križevci, c. Sv. Križa, dispozicija

manual *C/E-c*^{3}
Copel 8′
Flöte 4′ (18 SnPb / 27 drvo)
Principal 2′ (prospekt)
Quint 1 1/3′

4)
1. **Košljun, crkva Navještenja BDM.**[45]
2. Ivan Milavec (Ljubljana), 1908., op. 11.
3. P/P/10 (16)/2/P, *C-f*^{3}, *C-d*^{1}, pneumatska zračnica s čunjićima.
4. Pregradnja pneumatskih zračnica i zamjena mehaničkim zračnicama s kliznicama; promjena registarske dispozicije.
5. M/M/13/2/P, kliznice.
6. Orglarstvo Škrabl, 2016., op. 334.
7. Vjerojatno bez nadzora. Promijenjen tip zračnica; promijenjena registarska dispozicija do neprepoznatljivosti; ukinuto više spojeva i kolektivi; izvorno je ostalo samo kućište, svirale te tri nova registra; izgubljena svojstva kulturnoga dobra.

[44] Osobna dokumentacija o orguljama u Hrvatskoj, Lokalitet: Križevci, pozitiv iz Apatovca, 2017. Osobna dokumentacija Emina Armana. Vidi i Marko ĐURAKIĆ: *Orgulje bjelovarsko-križevačke biskupije*, Bjelovar: Bjelovarsko-križevačka biskupija, 2015.; Emin ARMANO: Prioriteti vezani uz zaštitu povijesnih i spomeničkih orgulja u Hrvatskoj, *Arti musices*, 50 (2019) 1-2, 117-184.

[45] ***: Obnovljene orgulje na Košljunu, *Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika*, <https://crkvena-glazba.hr/obnovljene-orgulje-na-kosljunu/>; ***: *The Art and Craft of Organ Building: orglastvo / organ builder / Orgelbau Škrabl* [katalog radova povodom 30 godina rada], [S.l.]: Škrabl, [2021?], 152.

Košljun, dispozicija 1908. (original) i nakon pregradnje 2016. g.

1. manual *C-g*^{3} (1908.)	**1. manual** *C-g*^{3} (2016.)
Principal 8′	Principal 8′
Gamba 8′	Gamba 8′
Salicional 8′	
Eolina 8′	
Cevna flavta 8′	Cevna flavta 8′
Flauto traverso 4′	
Mixtura 2 2/3′	Mixtura 2 2/3′
	Oktava 4′
	Flavta 4′
	Superoktava 2′
2. manual *C-g*^{3} (1908.)	**2. manual** *C-g*^{3} (2016.)
Principal 8′	
Gamba 8′	
Salicional 8′	Salicional 8′
Eolina 8′	Eolina 8′
Cevna flavta 8′	
Flauto traverso 4′	Flauto traverso 4′
Unda maris 8′	Unda maris 8′
pedal *C-d*^{1} (1908.)	**pedal** *C-d*^{1} (2016.)
Subbass 16′	Subbas 16′
Viola 8′	Octavbas 8′
Spojevi i pomagala (1908.)	**Spojevi i pomagala** (2016.)
I-P, II-P, Super I, Super II-I	II-I, I-P, II-P
Sub II-I, Super II, II-viša okt.	
crescendo (stupaljka)	
Kolektivi (1908.)	**Kolektivi** (2016.)
P, MF, F, TT	

Registri otisnuti kurzivom na izvornim su se zračnicama mogli koristiti na obama manualima (tzv. *Zwillingslade*).

5)

1. **Marija Gorica, župna crkva Pohođenja BDM.**[46]
2. Joannes Georgius Eysl (Ljubljana), 1759.
3. M/M/14/2/P, *C/E-c*^{3}, *C/E-a*°, kliznice.
4. Restauracija.

[46] Osobna dokumentacija o orguljama u Hrvatskoj, Lokalitet: Marija Gorica, župna crkva Pohođenja BDM, 2021. Osobna dokumentacija Emina Armana.

5. M/M/14/2/P, *C/E-c*^{3}, *C/E-a*°, kliznice.
6. Umjetnička radionica Heferer, 2021.
7. Organološki nadzor. U cijelosti sačuvana postojeća izvorna supstancija; tip zračnica, registarska dispozicija te nedostajući dijelovi rekonstruirali su se u metodi, tipu, materijalu i menzuri prema uzorku drugih instrumenata graditelja Eysla; zadržana svojstva kulturnoga dobra.

Marija Gorica, dispozicija
Joannes Georgius Eysl, 1759.

1. manual *C/E-c*^{3} (pozitiv)	**2. manual** *C/E-c*^{3} (glavni ustroj)
Copul 8′ Principal 4′ Flauten 4′ Mixtur 2′ + 1′ (*C*: 2′+1′, od *c*^{2}: 2′+2′)	Principal 8′ Copula 8′ Vox Humana (labijal) 8′ Flauten 4′ Portun 4′ Quinta 2 2/3′ Octav 2′ Mixtur 1′+1/2′ (*C*: 1′+1/2′, *c*^{1}: 1′+1′, od *c*^{2}: 2′+2′)
pedal *C/E-a*°	
Sub Bass 16′ Octav Bass 8′	

Spoj II-I. Tlak: 65 mm VS, temperacija: Neidhardt (1732, »für eine kleine Stadt«), ugodba: a^1 = 455 Hz pri 18 °C i RH 62 %.

6)
1. **Osijek**, **konkatedrala sv. Petra i Pavla.**[47]
2. Hans Mauracher (Salzburg), 1933.
3. EP/EP/62/3/P, *C-a*^{3}, *C-f*^{1}, čunjići.
4. Pregradnja.
5. EM/EM/63/3/P, kliznice, dodan Setzer, (izvorno ostalo samo kućište i svirale).
6. Orglarstvo Škrabl, 2022., op. 390.
7. Orguljaški nadzor. Promijenjen tip zračnica; promjene u registarskoj dispoziciji; izgubljena svojstva kulturnoga dobra.

7)
1. **Đakovo, katedrala sv. Petra.**[48]
2. Franc Jenko (Šent Vid kod Ljubljane), 1936., op. 22.

[47] Osobna dokumentacija o orguljama u Hrvatskoj, Lokalitet: Osijek, konkatedrala sv. Petra i Pavla, 2018. Osobna dokumentacija Emina Armana; ***: *The Art and Craft of Organ Building*, 162.

[48] Osobna dokumentacija o orguljama u Hrvatskoj, Lokalitet: Đakovo, katedrala sv. Petra, 2018. Osobna dokumentacija Emina Armana; ***: *The Art and Craft of Organ Building*, 163.

3. P/P/72/3/P, *C-a*^{3}, *C-f*^{1}, čunjići.
4. Restauracija s dogradnjom elektromagnetske registarske i svirne trakture te ugradnjom Setzera.
5. P/P/72/3/P (EM/EM/72/3/P), *C-a*^{3}, *C-f*^{1}, čunjići.
6. Orglarstvo Škrabl, 2023., op. 470.
7. Orguljaški nadzor. Sačuvan tip zračnica; sačuvana registarska dispozicija; dograđena alternativna električna registarska i svirna traktura; djelomično očuvana svojstva kulturnoga dobra.

Sedam navedenih karakterističnih orguljarsko-restauratorskih radova izvedenih u razdoblju od 2010. do 2023. godine ukazuje na odlučujuću povezanost vlasnika instrumenta, orguljara, nadzornika orguljarskih radova i nadležnoga Područnoga konzervatorskog ureda, odnosno nadležne Područne konzervatorske službe.[49] Povezanost se odnosi na nekoliko važnih elemenata:

- želje i očekivanja vlasnika instrumenta
- organološki pregled i procjenu važnosti instrumenta (valorizacija) za orguljski krajolik Republike Hrvatske te prijedlog vrste zahvata (u rasponu od konzerviranja supstancije, popravka, sanacije postojećeg stanja i restauracije do rekonstrukcije)[50]
- orguljarsko-restauratorsku procjenu mogućeg ishoda predloženoga zahvata
- prijedlog konzervatora iz nadležne Konzervatorske službe Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske o potrebnim zahvatima na osliku i aplikacijama na kućištu, kao i utvrđivanje pravnoga statusa instrumenta (kategorije su sljedeće: nezaštićen instrument, preventivno zaštićeno kulturno dobro te zaštićeno kulturno dobro upisano u Registar kulturnih dobara i Listu kulturnih dobara).

Uvažavanjem i usklađivanjem mišljenja svih zainteresiranih i uključenih u projekt uređenja nekog instrumenta može se spriječiti gubitak izvornih karakteristika: tipa traktura (mehaničke, pneumatske, elektropneumatske, elektromagnetske, digitalne), tipa zračnica (tonske kancele, registarske kancele), zvučnih karakteristika (tlak svirnoga zraka, ugodba *a*^{1}, temperacija) i likovnoga dojma (način uređenja oslika, rezbarenih i apliciranih elemenata te plastike), a time ujedno i gubitak svojstava kulturnoga dobra. Ako od sedam konstruktivnih elemenata orgulja (kućište, sviraonik, trakture, zračnice, fonički materijal, sustav za opskrbu zrakom, intonacija-ugodba-temperacija) nakon dovršenog orguljarskog rada nepregrađena ostanu samo dva elementa, kućište i fonički materijal, tada je instru-

[49] O novom nazivlju ustroja Uprave za zaštitu kulturne baštine vidjeti na: Ministarstvo kulture i medija, 2025, <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/slike/fotogalerija/2025godina/ustroj/bastina%20.jpg>.

[50] O sadržaju pojedine vrste zahvata vidjeti u: Emin ARMANO: *Orgulje hrvatskih graditelja: tragom Ladislava Šabana*, Zagreb: Jakša Zlatar, 2006, 409.

ment sasvim sigurno izgubio svojstva kulturnoga dobra. Valja naglasiti da ključnu ulogu, kada je riječ o zaštiti i očuvanju glazbenog ustroja imaju organolog, koji bi trebao odrediti smjer budućih radova, i odabrana orguljarska radionica. Stoga se svaki od prikazanih sedam karakterističnih radova treba sagledati kroz sljedeće četiri odrednice: tip zahvata (pod brojem 4), stanje supstancije nakon radova (pod brojem 5), izvođača radova i godinu radova (pod brojem 6) te organološki/orguljaški nadzor i ishod (pod brojem 7). Na temelju toga uvida zatim valja donijeti vlastiti primjereni zaključak o izvršenom orguljarsko-restauratorskom zahvatu, odnosno o radovima kod kojih se zbog radikalnih pregradnji gube temeljne karakteristike povijesno značajnih orgulja koje su donedavno bile u izvornom stanju.

Zaključak

U periodu od oko pedeset godina otkad se pojavila organološka struka u Hrvatskoj restauriralo se, rekonstruiralo ili samo popravilo s različitim stupnjem kvalitete izvedenih radova oko tristo instrumenata.[51] Od 2016. godine učestalo se pojavljuju drastična pregrađivanja orgulja koje su kapitalni organološki spomenici. Srećom, na Zapadu tu su praksu uglavnom zaustavili. Pitanje je sljedeće: treba li u Hrvatskoj ponavljati loše prakse zapadnih zemalja?

Pri obnovi orgulja nezaobilazna je tema financiranje. U financiranju najskupljih projekata uz vlasnika velikim iznosima sudjeluje i Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. Upravo Ministarstvo kulture i medija posjeduje sve (stručne i financijske) alate kojima bi se na optimalan način, u skladu s preporukama struke, izvodili zahvati te tako pružila trajna skrb za očuvanje izvornosti najznačajnijih kulturnih dobara i prenošenje njihovih svojstava budućim generacijama. U pogledu odnosa vlasnika prema baštinjenom povijesnom instrumentariju prvi je vrlo pragmatičan i najčešće vrednuje uporabnu komponentu, ponekad bez sagledavanja šireg konteksta koji valorizira izvornu supstanciju instrumenta u okviru fonda orgulja cijele države ili u okviru cjelokupnog opusa nekoga graditelja. Zbog toga se može dogoditi pregradnja pneumatskog instrumenta u mehanički, kao npr. u crkvi Navještenja BDM na Košljunu. Ironija je povijesti da su u Hrvatskoj povijesne orgulje tijekom komunističke diktature bile relativno dobro zaštićene od destruktivnih intervencija jer se na njima rijetko »radilo«. Nakon demokratskih promjena ta je povijesna baština postala vidljivija i dostupnija, ali i izloženija drastičnijim intervencijama, ponekad u mjeri koja je dovela do gubitka svojstva kulturnoga dobra. Svakako bi trebalo spriječiti da se nasilno zahvaćanje u »obnovu« povjerava tvrtkama ili pojedincima koji vrijedne hrvatske povijesne orgulje smatraju »poligonom za vježbu«, bez odgovarajuće organološke paske.

[51] Osobna dokumentacija o orguljama u Hrvatskoj, 2026. Osobna dokumentacija Emina Armana.

Nažalost, upozorenja iz ranijih izvještaja, članaka ili kongresnih prijedloga gotovo da ne dobivaju pozornost.[52] Ti upozoravajući i zabrinuti, ali i često zanemareni glasovi govore o prošloj, predstojećoj ili već tekućoj devastaciji hrvatske baštine orgulja. Neka poneki od u ovome radu navedenih primjera budu upozorenje na to kako se ne bi smjelo postupati s orguljama i njihovom povijesnom supstancijom koja je naša, ali ujedno i svjetska kulturna baština.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

Arhiv tvrtke G. F. Steinmeyer & Co, Oettingen

STEINMEYER, Georg Friedrich: *Dispositionsbuch*, rukopis, 1878.

VALLINGER, Josef: *Gutachten der von Sr. Excellenz Bischof Dr. J. G. Strossmayer zur Übernahme der neuen Orgel im Dome zu Djakovo berufenen Comission*, 10. rujna 1882, rukopis.

Arhiv Đakovačko-osječke nadbiskupije, Đakovo

Appel um die Rettung der Mauracherorgel in der Konkathedrale Osijek, 2018.

Dopis Nadbiskupijskog ordinarijata Đakovačko-osječke nadbiskupije od 11. kolovoza 2018. godine s oznakom predmeta Očitovanje u ime vlasnika o dopisu Ministarstva kulture RH o obnovi orgulja Katedrale sv. Petra u Đakovu (od 19. srpnja 2018.; klasa: 612-08/18-06/0272; ur. broj: 532-04-01-02/1-18-1)

ARMANO, Emin: Osobna dokumentacija o orguljama u Hrvatskoj

Lokaliteti: Đakovo, katedrala sv. Petra; Križevci, pozitiv iz Apatovca; Marija Gorica, župna crkva Pohođenja BDM; Osijek, konkatedrala sv. Petra i Pavla; Slavonski Brod, franjevci; Sveta Nedelja, župna crkva Presvetoga Trojstva

Michael WALCKER-MAYER: Angebot Restaurierung der Mauracher Orgel in der Peter und Paul Kirche, Osijek – Kroatien, 26. 3. 2010.

Nastavni plan i program izbornoga kolegija Razvoj orgulja i organologija, Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu (ak. god. 2009./10. i 2010./11.).

Rješenja o imenovanju članova Stručnoga povjerenstava za orgulje

DRILO, Danijel: Osobna dokumentacija o orguljama u Hrvatskoj

Lokalitet: Đakovo, katedrala, Izvještaji i mišljenja o stanju orgulja i napomene za restauraciju, od ožujka 2017. do rujna 2018.

[52] Christoph BOSSERT – Michael Gerhard KAUFMANN (ur.): *Die Orgel als europäisches Kulturgut: Kongressbericht, 10. bis 17. September 2000, Varazdin (Kroatien) / Orgulje kao europska kulturna baština: zbornik kongresa, 10. do 17. rujna 2000. Varaždin (Republika Hrvatska)*, Öhringen: Verlag Organum Buch, 2007. Vidi i sljedeći citat: »In Kroatien entstand im Lauf der Jahrhunderte im Spannungsfeld verschiedener Einflüsse eine sehr vielfältige Orgelkultur, die fast organisch gewachsen ist. Leider hat dieser reiche Schatz an wertvollen Instrumenten besonders seit den 1990er Jahren sehr gelitten, zum einen durch die Verwüstungen und Zerstörungen während des Krieges, zum anderen durch die mangelhafte Qualität von Restaurierungen, Neu- und Umbauten sowie anderer, oft wenig fachgerechter und nicht transparenter Eingriffe.« Danijel DRILO: Orgeln aus vier Jahrhunderten in Kroatien: stilistische Vielfalt in der Mitte Europas, *Ars Organi*, 61 (2013) 3, 153.

LITERATURA:

*** : *The Art and Craft of Organ Building: orglastvo / organ builder / Orgelbau Škrabl:* [katalog radova povodom 30 godina rada], [S.l.]: Škrabl, [2021?].

***: Blagoslov i kolaudacija orgulja u đakovačkoj katedrali sv. Petra, *Informativna katolička agencija (IKA)*, 8. 10. 2023., <https://ika.hkm.hr/novosti/blagoslov-i-kolaudacija-orgulja-u-dakovackoj-katedrali-sv-petra/> (pristupljeno 5. siječnja 2026).

***: Kolaudacija obnovljenih orgulja iz 1936., *Zadarski portal*, 7. 10. 2023. <https://zadarski-portal.com/kolaudacija-obnovljenih-orgulja-iz-1936> (pristupljeno 30. travnja 2026).

***: Naše nove orgulje, *Glasnik Biskupija Bosanske i Sriemske*, 10 (1882) 15, 154, <https://digitalna.djos.hr/?pr=i&id=22288> (pristupljeno 18. ožujka 2026).

***: Obnovljene orgulje na Košljunu, *Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika*, <https://crkvena-glazba.hr/obnovljene-orgulje-na-kosljunu/> (pristupljeno 11. srpnja 2025).

***: Obustava rekvizicije orguljskih cijevi, *Sv. Cecilija*, 12 (1918) 6, 192-193.

***: Povijest instituta, *Sveta Cecilija*, 58 (1988) 2-3, 57-83.

***: Prosvirale restaurirane orgulje đakovačke katedrale, *Radio Đakovo*, 3. 3. 2023., <https://www.radio-djakovo.hr/2023/03/prosvirale-restaurirane-orgulje-dakovacke-katedrale/> (pristupljeno 5. siječnja 2026).

***: Štimanje i intoniranje orgulja pri kraju, kolaudacija 6. listopada, *Radio Đakovo*, 18. 9. 2023., <https://www.radio-djakovo.hr/2023/09/stimanje-i-intoniranje-orgulja-pri-kraju-kolaudacija-6-listopada/> (pristupljeno 5. siječnja 2026).

***: U potresu uništena sisačka katedrala i 6 župnih crkvi, a teško oštećeno još 20 župnih crkvi, *Informativna Katolička Agencija (IKA)*, 31. 12. 2020., <https://ika.hkm.hr/novosti/u-potresu-u-potpunosti-unistena-sisacka-katedrala-i-sest-zupnih-crkvi-a-tesko-osteceno-jos-20-zupnih-crkvi/> (pristupljeno 30. travnja 2026).

***: Više od 5000 svirala u tri će šlepera na restauraciju u Sloveniju, *Portal Glas Slavonije*, 7. 9. 2017., <http://www.glas-slavonije.hr/342392/4/Vise-od-5000-svirala-u-tri-ce-slepera-cena-restauraciju-u-sloveniju> (pristupljeno 4. ožujka 2023).

***: Zadar: Predstavljene nove orgulje u katedrali Sv. Stošije, *Informativna Katolička Agencija (IKA)*, 14. 1. 2010., <https://ika.hkm.hr/novosti/zadar-predstavljene-nove-orgulje-u-katedrali-sv-stosije/> (pristupljeno 30. travnja 2026).

***: Započela demontaža orgulja u đakovačkoj katedrali i osječkoj konkatedrali, *Informativna Katolička Agencija (IKA)*, 19. 9. 2017., <https://ika.hkm.hr/novosti/zapocela-demontaza-orgulja-u-dakovackoj-katedrali-i-osjeckoj-konkatedrali/> (pristupljeno 30. travnja 2026).

Angebotseinholung / Ausschreibung bei Orgelmaßnahmen, Rechtslage und Verfahren, ur. Vereinigung der Orgelsachverständigen Deutschlands e. V. (VOD) – Bund Deutscher Orgelbaumeister e. V. (BDO), ver. 1.3, 2023, <https://bund-deutscher-orgelbaumeister.de/wp-content/uploads/2024/04/1_Angebotseinholung-Text.pdf> (pristupljeno 10. siječnja 2026).

ARMANO, Emin: Nove orgulje u katedrali Varaždinske biskupije, *Sveta Cecilija*, 68 (1998) 3, 76-77.

ARMANO, Emin: *Orgulje hrvatskih graditelja: Tragom Ladislava Šabana*, Zagreb: Jakša Zlatar, 2006.

ARMANO, Emin: Prioriteti vezani uz zaštitu povijesnih i spomeničkih orgulja u Hrvatskoj, *Arti musices*, 50 (2019) 1-2, 117-184.

BANOVIĆ, Anica – RATIĆ, Dalibor: Započela demontaža orgulja u đakovačkoj katedrali i osječkoj konkatedrali, 18. 9. 2017., *Đakovačko-osječka nadbiskupija*, internetska stranica, <www.djos.hr> (pristupljeno 30. travnja 2026).

BOSSERT, Christoph – KAUFMANN, Michael Gerhard (ur.): *Die Orgel als europäisches Kulturgut: Kongressbericht, 10. bis 17. September 2000, Varazdin (Kroatien) / Orgulje kao europska kulturna baština: zbornik kongresa, 10. do 17. rujna 2000. Varaždin (Republika Hrvatska)*, Öhringen: Verlag Organum Buch, 2007.

DAMJANOVIĆ, Dragan: Orgulje Đakovačke katedrale, *Arti musices*, 38 (2007) 2, 233-258.

DOBRONIĆ, Antun: Orgulje po Dalmaciji, *Sv. Cecilija*, 1 (1907) 4, 53-55.

DRILO, Danijel: Baština i stanje povijesnih orgulja u Hrvatskoj, *Sveta Cecilija*, 88 (2018) 1-2, 30-41.

DRILO, Danijel: Orgeln aus vier Jahrhunderten in Kroatien: stilistische Vielfalt in der Mitte Europas, *Ars Organi*, 61 (2013) 3, 147-153.

DRILO, Danijel – ARMANO, Emin: Die Steinmeyer- und Jenko-Orgeln in der Kathedrale zu Đakovo. Bemerkungen zum Umgang mit dem Orgelerbe Kroatiens, *Ars Organi*, 72 (2024) 4, 205-215.

DUGAN, Franjo: Nove orgulje u Đakovu, *Sv. Cecilija*, 31 (1937) 1, 7-9.

DUGAN, Franjo: Nove orgulje u Osijeku, *Sv. Cecilija*, 27 (1933) 3, 90-91.

DUGAN, Franjo: Orgulje stolne crkve u Djakovu, *Sv. Cecilija*, 27 (1933) 4, 118-121.

ĐURAKIĆ, Marko: *Orgulje bjelovarsko-križevačke biskupije*, Bjelovar: Bjelovarsko-križevačka biskupija, 2015.

EGGEBRECHT, Hans Heinrich (ur.): *Orgel und Ideologie. Bericht über das fünfte Colloquium der Walcker-Stiftung*, Murrhardt: Musikwissenschaftliche Verlags-Gesellschaft, 1984.

Gerhard Walcker-Mayer, Orgelbau: Über pneumatische Relais im Orgelbau, *blog.walcker.com*, <https://blog.walcker.com/?p=1067> (pristupljeno 12. rujna 2021).

HEBEISEN, Simon: Orgeln in Musikhochschulen. Klare Vorstellung von einem Klangkonzept, *Musik & Liturgie*, (2013) 1, 29-32.

JARM, Antun: Đakovačka katedrala, požar i obnova 1933-1937, *Diacovensia: ephemerides theologicae diacovenses*, 1 (1993) 1, 165-181.

KARES, Martin: *Verhaltenskodex für Orgelsachverständige mit kirchlichem Auftrag*, <https://www.orgelexperte.de/fileadmin/Medien/VOD/Verhaltenskodex_fuer_OSV.pdf> (pristupljeno 10. siječnja 2026).

KAUFMANN, Michael Gerhard: *Orgel und Nationalsozialismus. Die ideologische Vereinnahmung des Instrumentes im »Dritten Reich«*, Kleinblittersdorf: Musikwissenschaftliche Verlags-Gesellschaft, 1997.

KUVEŽDANIN, M.: Obred blagoslova i svečani koncert povodom kolaudacije obnovljenih konkatedralnih orgulja, *Sveta Cecilija*, 92 (2022) 1-2, 44-46.

KUVEŽDANIN, M.: Obred blagoslova i svečani koncert povodom kolaudacije obnovljenih konkatedralnih orgulja, 20. siječnja 2022, <https://djos.hr/obred-blagoslova-i-svecani-koncert-povodom-kolaudacije-obnovljenih-konkatedralnih-orgulja> (pristupljeno 12. siječnja 2026).

MAŠIĆ, Pavao – KNEŠAUREK, Ante: Nove orgulje u župnoj crkvi sv. Marka, *Sveta Cecilija*, 81 (2011) 1-2, 41-47.

Medijski Centar – Đakovo Live: Kolaudacija obnovljenih orgulja u katedrali sv. Petra u Đakovu, videozapis, 7. 10. 2023., <https://www.youtube.com/watch?v=Vkyb8165Sgo> (pristupljeno 12. siječnja 2026).

ODAK, Konrad: Za orguljašku školu, *Sv. Cecilija*, 5 (1911) 3-4, 21-24.

REICHLING, Alfred: *Aspekte der Orgelbewegung*, Kassel: Verlag Merseburger Berlin GmbH, 1995.

REICHLING, Matthias – REICHLING, Alfred: Die Requirierung der Orgel-Prospektpfeifen in Österreich-Ungarn während des Ersten Weltkriegs, *Acta Organologica*, (2022) 37, 207-467.

Rieger-Orgelbau: Zagreb Academy of Music Zagreb (CR) 2018, *Rieger-Orgelbau*, internetska stranica, <https://www.rieger-orgelbau.com/de/instrumente/verzeichnis/zagreb-cr-2018> (pristupljeno 12. siječnja 2026).

RUPP, Émile: Die Orgel der Zukunft, *Zeitschrift für Instrumentenbau*, 27 (1906.–1907.) 1 – 27 (1906./1907.) 14.

SCHWEITZER, Albert: *Deutsche und französische Orgelbaukunst und Orgelkunst*, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1906.

ŠABAN, Ladislav: Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, *Fiskovićev zbornik I, Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji*, 21 (1980) 1, 555-571.

ŠKRABL: Cathedral of St. Peter, Đakovo, Croatia, Opus 470 [oglas], *Ars Organi*, (2023) 4, A6.

ŠKULJ, Edo: *Jenkova orglarska delavnica*, Ljubljana: Družina, 2001.

ŠPOLJARIĆ, Mirta: Novi Zvuk za nova vremena, *Vijenac*, 437 (2. 10. 2010), <https://www.matica.hr/vijenac/437/novi-zvuk-za-nova-vremena-1362/> (pristupljeno 5. siječnja 2026).

ZUPAN, Janez: Jenkove orgle opus 22 v katedrali sv. Petra v Djakovu na Hrvaškem, *Ecce organum!: Ars organi Sloveniae*, (2022) 26, 3-20, <https://glej.orgle.si/ecce_organum_026.pdf> (pristupljeno 5. siječnja 2026).

Summary

HISTORY OF THE ORGANS OF ĐAKOVO CATHEDRAL AND CONTEMPORARY CHALLENGES IN THE PROTECTION OF ORGAN HERITAGE IN THE REPUBLIC OF CROATIA

Several big organs of heritage importance in Croatia have, in the past dozen years, been modified to the extent of losing their cultural-heritage properties. The replacement of pneumatic cone-valve chests with slider chests while keeping the pipes or moving the entire phonic material of chests several semitones upwards significantly changes the organ sound character. The change in sound and the loss of the original material components due to action modifications causes organs to lose their cultural-heritage properties. Such consequences result from a shortage of sufficiently educated organologists who would be able to safeguard the significant body of heritage organs in Croatia.

Typical examples include the organs in the Co-Cathedral of St Peter and Paul in Osijek where the chest type was changed (cone → slider), the Cathedral of St Peter in Đakovo where the pneumatic key action saw the addition of an electromagnetic one, and the Franciscan Monastery in Košljun (the island of Krk) where the chests were replaced (cone → slider, and action). In Slavonski Brod, modifications were initiated after the restoration in 2010. Restoration was completed in the parish churches in Marija Gorica and Sveta Nedelja. The Ministry of Culture and Media of the Republic of Croatia invests significant amounts of money in co-financing organ projects that sometimes have very questionable outcomes, which raises questions about the future of heritage organs in Croatia.